

Cseke Márta

Vita tudományról és történelemről

A Slovenské pohľady című szlovák irodalmi és művészeti folyóirat 1989. márciusi számában látott napvilágot Ladislav Kováč „*Töprengés a tudományról és történelmünkről*” című írása, amely korábban - 1986-ban - egy biológiai szemináriumon hangzott el Pozsonyban.

Kováč ebben a cikkében olyan történelmi-irodalmi korszakot bírál - 1848/49-et és Štúr híveit -, amely ezidáig a szlovák történetírásban és irodalomban tabunak számított; így fejtegetése méltán váltott ki heves vitát és számos ellenvetést.

Írásának első részében a szerző a mítosz és tudomány közötti különbség elemzése kapcsán bemutatja az európai tudományos gondolkodás kialakulásának egyes korszakait, majd rátérve a szlovák tudomány történelmi hagyományaira, megállapítja, hogy annak gyökerei a múltban keresendők. Véleménye szerint a Štúr-korszak formálta, befolyásolta a tudományos gondolkodást, mint ahogy ehhez az időszakhoz köthetők a szlovák nép mai nemzettudatának és nemzetismeretének alapjai is. Štúr és hívei a 19. század európai eszmeáramlatai közül Herder, Hegel és Fichte romantikus, naiv elméletét elfogadva alakították ki sajátos nemzetfilozófiájukat. Lemondtak a szlovák nemességről és polgárságról, mert a nemzet erejét az egyszerű emberek hatalmas tömegében látták. „Ez a mondhatni tragikus tévedés vezette őket arra, hogy lemondtak a magyar történelemről.” „Megfosztottak bennünket saját történelmünkötől!” hangsúlyozza a szerző. A 19. század második felében Európában egyre nagyobb hangsúlyt kap a nemzeti nyelv szerepe. Štúrék is kidolgozzák a szlovák irodalmi nyelvet, s ezzel egyidejűleg megváltoztatják az addigi történelemszemléletet is, mely lényegében a mai történetírás jellemzője is. A soknemzetiségű Magyarországon rádöbbenve sajátos nemzeti különbözőségeikre, újraértékelték a történelmet. Nem ismerték el magukénak azt a magyar királyt, aki nem tudott szlovákul, azt a német művészt, aki ugyan szlovák területen élt és alkotott, de nem beszélte nyelvüket. „Vajon melyik magyarnak jutna eszébe az ilyen érvelés?” - kérdezi Kováč.

Ez a szemlélet állította Štúrékat, s velük együtt a szlovák nemzetet 1848/49-ben a reakció oldalára, s ennek alapján született meg az a „hamis mítosz” is, mely szerint a szlovák nemzet történelme 1848-ban kezdődött. „Štúrék óta »szellemi csatáink« permanens része az anakronizmus. Ennek a gondolkodásnak kultúránkban a mai napig tartó kontinuitása van” - olvasható Kováč írásában.

A jövőben e „hálátlan hagyomány” néhány alapvető elemétől kellene megszabadulnia a szlovákságnak. Mindenekelőtt a dilettantizmustól, amely megteremtette a „tehetségtelenek szolidaritását”; a kisebbségi komplexustól, amely a magyar- és csehellenességet eredményezte; s az utilitarista kultúrától. Kováč „rossz mítosznak” nevezi Mináč véleményét, aki szerint: „Ha a történelem a királyok, császárok, hadvezérek, fejedelmek, győzelmek és leigázott területek, az erőszak, a fosztogatás és kizsákmányolás történelme, úgy nincs történelmünk, legalábbis nem vagyunk részesei. Ha a történelem a civilizáció, a munka, a félbeszakított, de újból és újból győztes építés történelme, akkor ez a mi történelmünk is.” Kováč ezt a nézetet elveti, s hangsúlyozza, hogy a szlovák nép történelme Közép-Európa történelmével azonos, s kultúrája Közép-Európa kultúrájának alkotórésze. „Nemzeti korlátok közé csak két évszázaddal ezelőtt kényszerítettek bennünket” - állapítja meg a szerző.

A vitában részt vevők egy része egyetértett azzal, hogy valóban ideje volna valós tények alapján megvizsgálni az 1848/49-es időszakot, s benne Štúr és követőinek szerepét. De csaknem mindnyájan védelmükbe vették a Štúr-generációt és elhárították a feltételezést, mely szerint minden rosszért, ami a szlovákokkal valaha is történt, a mai tudomány elmaradottságáért ők lennének az igazi felelősök.

Vladimír Mináč (Slovenské pohľady 1989/8) légből kapott értelmetlenségeknek nevezi Kováč állításait, miszerint Štúrékhoz „csak keskeny kis csatornákon” jutottak el az európai eszmeáramlatok.

Štúrék tanítómestere az angol műveltségű Alexander Boleslavín Vrchovský volt, a francia felvilágosodás irodalma már Štúrék előtt kötelező olvasmánynak számított. „Štúrék voltak az akkori Magyarország talán egyik legműveltebb generációja. A nagyon is esetleges műveltségű Petőfivel szemben még Hurban is »vaskos« tudósnek számított” - mondja Mináč. Ő is egyetért a közép-európaiság gondolatával, azzal a különbséggel, hogy a közép-európai kultúrán belül igenis hangsúlyozni kell az egyes nemzetek kultúráját. Messzemenően támogatja Ladislav Kováč véleményét, mely szerint meg kellene végre szabadulni a kishitűségtől és a statisztikai adatok szerinti mintegy 56 000 szlovák tudósnek valódi tudományt kellene „csinálnia”, nem pedig megjátszani a tudóst. A Štúr-hagyomány a jövőben szolgáljon az elrugaszkodás talajaként a szlovákság és az ország történelmének megismeréséhez - ez Mináč óhaja.

Dušan Kováč (1989/11) szerint Štúrék soha nem voltak reakciósok és provinciálisak. Ellenkezőleg, a régebbi történelmi korszakokban a szlovákok képviselői mindig is tudták és tisztában voltak azzal, hogy népük sorsa szorosan összefügg Közép-Európa sorsával. Hogy napjainkban a szlovákok elszigeteltnek érzik magukat, ez nem a múlt bűne. A hetvenes években pl. a Nyugattal való kapcsolat hátránynak számított. Véleménye szerint Ladislav Kováč írása a jelenlegi történelem fontos kérdéseinek megvitatását szolgálná, de félő, hogy a vita eltolódik majd a múltlelemzés talajára.

Hasonló gondolatokat vet fel hozzászólásában Lubomír Lipták is (Slovenské pohľady 1989/9). Štúrékat a szlovákok demokráciájáért síkra szállók első generációjának tekinti. A jelenlegi problémák szálai pedig a sztálinista politikához vezetnek, amely despotikus jellegénél fogva nemzetiségre való tekintet nélkül megfosztotta és kizárta a választás lehetőségéből az embert, mint társadalmi lényt. Hazai példaként említi az 1952-es brnói ideológiai konferenciát, amelyen V. Kopecký a tudósokat a kozmopolitizmus elleni harcra szólította fel. Többek között ezzel magyarázható a szlovák kultúra jelenlegi helyzete. Véleménye szerint is e válságból kiutat kell találni, de nem a Štúr-hagyományt támadva, hanem azzal együtt, mert: „Az úton visszamenni lehetetlen, előre menni pedig muszáj.”

Vladimír Petrík (1989/12) szerint a szlovákok szemére vetett „bűnök”, a fejletlen nemzettudat, nemzetismeret többféle okkal is magyarázható: a történelmi körülményekkel, a számbeli kisebbséggel, az államiság elvesztésével, a függőséggel, elnyomással, s az állandóan fenyegető létbizonytalansággal. „Hogy ezek közül mi volt szükségszerű, s mi alakult ki a szlovák »jellem« következményeként, nehéz megmondani. Az igazság azonban az, hogy »ébresztőinknek« alapos munkát kellett végezniük ahhoz, hogy ezt az oly gyorsan kishitűségre hajlamos nemzetet tettekre sarkallják” - mondja a szerző. S ez a kishitűség még napjainkban is jellemző a szlovák nemzetre, mert - Petrík szerint - ez a nép talán valóban kissé konzervatív, s nehezen áll starthoz. Mielőtt azonban integrálódna a közép-európai kultúrával, identifikálódnia kell, hogy ő „nem magyar, nem cseh és nem lengyel”. Petrík úgy véli, a szlovák nép kultúrájával és történelmével adott annyit Közép-Európának, hogy jogában álljon nem elismerni a magyar királyokat és osztrák császárokat. „Őseink elismerték őket, mégsem mentek vele semmire” - állapítja meg.

Rövid ismertetésünket zárhatnánk Stanislav Šmatlák hozzászólásának utolsó gondolatával, mely szerint valóban szükség van arra, hogy az ún. humán tudományok és természettudomány közeledjenek egymáshoz. A hozzáértő, egyenrangú párbeszédhez azonban fontos a kölcsönös megbecsülés.